

SVENSK EXEGETISK ÅRSBOK
86

På uppdrag av Svenska Exegetiska Sällskapet
utgiven av Blaženka Scheuer

Lund 2021

Redaktionskommitté:

Utgivare och redaktör: Blaženka Scheuer (blazenka.scheuer@ctr.lu.se)

Redaktionssekreterare: David Davage (david.davage@altutbildning.se)

Recensionsansvarig: Gunnar Samuelsson (gunnar.samuelsson@lir.gu.se)

Tobias Hägerland (tobias.hagerland@lir.gu.se)

Mikael Larsson (mikael.larsson@teol.uu.se)

Rikard Roitto (rikard.roitto@ehs.se)

Miriam Sellén (miriam.sellen@teol.uu.se)

Lena-Sofia Tiemeyer (l.s.tiemeyer@abdn.ac.uk)

Prenumerationspriser:

Sverige: SEK 200 (studenter SEK 100)

Övriga världen: SEK 300

Frakt tillkommer med SEK 100. För medlemmar i SES är frakten kostnadsfri.

SEÅ beställs hos Svenska Exegetiska Sällskapet via hemsidan, eller hos Bokrondellen (www.bokrondellen.se). Anvisningar för medverkande återfinns på hemsidan eller erhålls från redaktionssekreteraren (david.davage@altutbildning.se). Manusstopp är 1 mars.

Tidskriften är indexerad i Libris databas (www.kb.se/libris/), samt ATLA Religion Database®, publicerad av the American Theological Library Association, 300 S. Wacker Dr., Suite 2100, Chicago, IL 60606, e-mail: atla@atla.com, webb: www.atla.com och Religious and Theological Abstracts.

Omslagsbild: Adobe Stock 279358022, standardlicens

Design: David Davage

Tryckt med bidrag från Samfundet Pro Fide et Christianismo
(kyrkoherde Nils Henrikssons stiftelse)

Svenska Exegetiska Sällskapet
c/o CTR Lux Lunds Universitet
Box 192 Att: Blaženka Scheuer
22100 Lund

www.exegetiskasallskapet.se

ISSN 1100-2298

Lund 2021

Tryck: Bulls Graphics, Halmstad

Innehåll

EXEGETISKA DAGAR 2020

Exegetiska föredrag

<i>Nässelqvist, Dan</i> , Aural Clues as Guides to the Interpretation of New Testament Texts	1
<i>Vayntrub, Jacqueline</i> , Hearing the Voice of Biblical Poetry	20
<i>Wikander, Ola</i> , L's and S's in the Land of Israel: 'Ereš Yiśrā'el, Jeremiah 10:11, Isaiah 1:5, and Lateral and Breathy Snake Killing	39

Pedagogiska föredrag

<i>Davage, David, Tobias Hägerland, Blaženka Scheuer och Åke Viberg</i> Att undervisa i exegetik under pandemin: några praktiska reflektioner	73
--	----

ARTIKLAR

<i>Cook, John Granger</i> , Paul, σκύβαλα, and the Boscoreale Cups	83
<i>Eidevall, Göran</i> , Bertil Albrektson in memoriam (1929-2021)	109
<i>Landgren, Martin</i> , Vad spelar det för roll att Paulus är förundrad? Galaterbrevet 1:6 i ett klassiskt epistolärt perspektiv	113
<i>Sanfridson, Martin</i> , Are Circumcision and Foreskin Really Nothing? Re-Reading 1 Corinthians 7:19 and Galatians 5:6; 6:15	130
<i>Wasserman, Tommy</i> , A New Leaf of Constantine Theologites the Reader's Lectionary in Uppsala University Library (Fragm. ms. graec. 1 = Greg.-Aland L1663)	148

RECENSIONER

<i>Bautch, Richard J., Joachim Eck och Burkard M. Zapff. Isaiah and the Twelve: Parallels, Similarities, and Differences</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)	167
--	-----

Bezzel, Hannes, <i>Saul: Israels König in Tradition, Redaktion und früherer Rezeption</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)	170
Bezzel, Hannes och Reinhard G. Kratz. <i>David in the Desert: Tradition and Redaction in the "History of David's Rise"</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)	174
Brosius, Maria, <i>A History of Ancient Persia: The Achaemenid Empire</i> (Dag Oredsson)	178
Charlesworth, James H. (red.), <i>The Unperceived Continuity of Isaiah</i> (Stefan Green)	180
Frevel, Christian, <i>Medien im antiken Palästina</i> (Stig Norin)	184
Koenig, Sara M., <i>Bathseba Survives</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)	189
McKnight, Scot och B. J. Oropeza (red.), <i>Perspectives on Paul: Five Views</i> (Mikael Tellbe)	192
Moore, Stephen, <i>Gospel Jesuses and Other Nonhumans: Biblical Criticism Post-Poststructuralism</i> (Joel Kuhlin)	196
Sander, Paul J. <i>Alternate Delimitations in the Hebrew and Greek Psalters: A Theological Analysis</i> (David Davage)	200
Satran, David, <i>In the Image of Origen: Eros, Virtue, and Constraint in the Early Christian Academy</i> (Carl Johan Berglund)	204
Thiede, Barbara, <i>Male Friendship, Homosociality, and Women in the Hebrew Bible: Malignant Fraternities</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)	208
Weber, Beat, <i>Werkbuch Psalmen. I: Die Psalmen 1 bis 72; II: Die Psalmen 73 bis 150; III: Theologie und Spiritualität des Psalters und seiner Psalmen</i> (David Davage)	212

en skola formad av Jesajatextens olika delar. Boken som helhet ger ett ojämnt intryck och förmedlar en inte alldeles rättvis bild av hur man kan se på Jesajas kontinuitet. Enskilda artiklar kan däremot mycket väl läsas med god behållning.

Stefan Green, Åbo Akademi

CHRISTIAN FREVEL (RED.)

Medien im antiken Palästina

FAT II/10, Tübingen: Mohr Siebeck, 2005, viii + 276 sidor,
588 kr, häftad, ISBN 978-316-15785-88

Föreliggande arbete innehåller en rad föredrag från ett symposium med titeln ”Medien der Alltagskultur. Realien und kulturelle Kommunikation als Thema der Palästinaarchäologie”, som hölls i Köln den 25–27 juli 2003.

När man först ser bokens titel tänker man kanske på ockulta företeelser, som spåkvinnan i En Dor, men här handlar det om medier som verktyg för kommunikation mellan människor.

I den inledande artikeln nämner utgivaren själv att symposiet ville ge svar på tre frågor: 1) Hur betydelsefullt är begreppet ”medium” i den antika världen? 2) Vilket värde har moderna medieteorier när det gäller att beskriva medier i antikens värld? och 3) Vilket bidrag kan forskning om forntiden ge till mediedebatten och mediehistorien? Författaren betonar här, att även om alla artefakter på ett eller annat sätt har ett budskap, är den kontext där ett föremål hör hemma viktig för vilket budskap som förmedlas.

Efter inledningskapitlet följer två artiklar, som behandlar ämnet ur teoretisk synvinkel. Christoph Uhlinger, ”Medien in der Lebenswelt des antiken Palestina”, nämner inledningsvis att ordet medium tidigare aldrig har använts inom arkeologin. Fanns det massmedier i den antika världen? Massmedier innebär att ett och samma budskap kan förmedlas till många mottagare, och förutsätter egentligen boktryckarkonsten. Men den äldsta formen av massmedier, som fanns i hela den antika världen var sigill, vilka förutom sin funktion att försegla och bekräfta ett

dokument också genom sin text och sina bilder förmedlade ett budskap. Med sigillavtryck kunde samma budskap förmedlas till en mängd mottagare. Uhlinger avslutar med några kritiska kommentarer. Alla artefakter är inte att betrakta som medier. Vi kan bara tala om medier i den mån föremålen är insatta i ett kommunikationssammanhang. Först då blir det meningsfullt att föra ett samtal mellan arkeologi och modern medievetenskap.

Gunnar Lehmann, "Media and the Symbolic Texture of Material Culture", börjar med att fråga: förmedlar vardagslivets föremål som skor, stolar, dörrar eller tallriken vi äter från något budskap? Han analyserar så mediebegreppet utifrån olika filosofiska utgångspunkter som Heidegger och Gadamer med den hermeneutiska cirkeln, vidare Ernst Cassirer och Jürgen Habermas liksom Pierre Bourdieu. Ett viktigt begrepp hos Habermas är *lifeworld*. Med *lifeworld* menas den socio-kulturella världen, som är närvarande i varje samhälle och i varje ögonblick, utan att medlemmarna i samhället är medvetna om den. Och då blir det helt naturligt svårt för moderna arkeologer att förstå den symboliska meningen i föremål från en annan *lifeworld*. Jag uppfattar Lehmanns artikel som ett ifrågasättande av om vi verkligen kan betrakta arkeologiska artefakter som medier. Även om alla föremål kan ha ett budskap, så är de inte alltid en text och inte ett språk för att kommunicera.

Efter dessa teoretiska inledningskapitel följer sex bidrag, tre på tyska och tre på engelska, där olika forskare tar upp specialiteter från sina respektive forskningsfält och försöker relatera dem till symposiumets övergripande ämne.

Först ut av dessa är Stefan Münzer, "Medien und Ethnizität". Här gäller det om arkeologiska föremål kan beskriva etniska demarkationslinjer. Tidigare har man bl.a. betraktat s.k. *collar rim jars* som uttryck för en typisk israelitisk kultur till skillnad från den kanaaneiska, men senare har det visat sig att detta inte är så säkert. Men författaren tar upp ett annat material där det finns typiska skillnader beroende på härkomst. I Tanis i Egypten har man funnit en stor grupp stämpelsigill från tidig järnålder. Om man jämför denna grupp med andra egyptiska sigill från

andra platser i Mellanöstern ser man tydliga skillnader när det gäller vilka gudar som avbildas. Guden Amun förekommer betydligt oftare i gruppen från Tanis än på sigill exempelvis från Palestina. Men på de senare är det å andra sidan betydligt fler lejon och jaktscener. Man kan däri skönja skillnader i den materiella kulturen, som man också försiktigt kan förklara utifrån olika etniska grupper.

Därefter följer Robert Wenning, "Medien in der Bestattungskultur im eisenzeitlichen Juda?" Här handlar det om gravskick och gravgåvor. Ett första avsnitt handlar om elitens gravskick. Här är det stora gravmonument som gäller, sådana som man kan se i dalen öster om Jerusalems gamla stad. Inskrifter med den dödes namn är ovanliga i Israel. Men det förekommer inskrifter riktade till eventuella gravplundrare, där det sägs att graven inte innehåller silver eller guld utan bara benen av den eller den. Ibland kan det också förekomma en inskrift mera riktad till Gud själv än till offentligheten, som Uriainskriften från Khirbet el Qom. När det gäller de bredare befolkningslagren byggdes inga gravmonument. Gravarna var oansenliga och dolda, men låg ofta nära bosättningarna. Särskilt intressanta är här gravgåvorna, lampor och kärl av olika slag, som kan vara väldigt lokalt präglade och skifta mellan olika platser.

Språket i det gamla Palestina behandlas av Hannah M. Cotton, "Language Gaps in Roman Palestine and the Roman Near East". Cotton betonar här skillnaden mellan det skrivna och det talade språket. Monumentala inskrifter avfattades ofta på ett annat språk än det som talades i vardagen. Närmare det vardagliga språket kan man då komma genom att studera texter av mera tillfällig natur. Här kommer hon så in på juridiska dokument från Juda öken, som kan vara avfattade på judeisk arameiska, nabateisk arameiska, grekiska eller hebreiska. Som Cotton nämner förekommer hebreiska bara i samband med de judiska revolterna, och frågan är naturligtvis om detta var av nationalistiska skäl. Nabateisk arameiska används i de juridiska dokumenten fram till år 106 e.Kr., då det nabateiska riket blev den romerska provinsen Arabia. Språket blev då grekiska. Även om romarna själva talade latin var det

grekiska som var det officiella språket i den östra delen av romarriket. När det gäller nabateerna räknar Cotton, till skillnad från många språkvetare, med att det var arameiska och inte arabiska som var deras talade språk, även om arabiska också kan ha förekommit.

Ulrich Hübner, "Tradition und Innovation", skriver om myntprägling under den hasmoneiska tiden. Hasmoneerna präglade egna mynt från 134 f.Kr. och framåt, men det rörde sig enbart om småmynt i oädla metaller. Vid större betalningar fick andra betalningsmedel användas. Skriften på mynten var paleohebreisk, som inte kunde läsas av så många, men de hade ofta också en mera läsbar text. Texten proklamerade Hyrkan I som judarnas överstepräst och kung. Myntbilderna kunde bestå av ymnighetshorn, granatäppeln, krans, ankare, hjälm eller en åttauddig stjärna. Mot slutet av den hasmoneiska tiden kunde också menoran eller skådebrödsbordet avbildas, men allmänt var man återhållsam med religiösa motiv. Myntens motiv knyter dels tillbaka till den sönderfallande seleukidiska stormakten men betonar också den egna etniska och kulturella identiteten.

Från mynt kommer vi vidare till arkitektoniska element i en artikel av Wolfgang M. Thiel, "Vom Ornament zum Medium". Det handlar här om utbredningen av den doriska, joniska och korintiska stilen, tydligast synlig i pelares och kolonnens kapital i Palestina under andra och första århundradet f.Kr. Den doriska stilen som är den stramaste och enklaste är också den mest utbredda. Den finner vi i 70 % av alla kapital, pelare och annan byggornamentik. Thiel redovisar en mängd platser där denna stil är representerad. Den joniska stilen, med sina typiska spiralornament, är betydligt mera sällsynt. Den förekommer mest vid privata byggnader och framför allt vid gravmonument. Också den korintiska stilen med sina bladornament förekommer på ett antal ställen men då vid tempel, palats och residens med höga representativa anspråk. Det var under den seleukidiska tiden som dessa byggnader tillkom, vilka alla representerar en stark hellenisering av Palestina och dess närområde. Thiel betonar att om man med medier inte bara menar rena informationsbärare utan också sådant som bär och förmedlar ett

kulturellt värdesystem, så kan också dessa byggnadsdetaljer betraktas som medier.

Den sist artikeln av Joachim Friedrich Quack, "Medien der Alltagskultur in Ägypten und ihre Auswirkungen auf Palästina", betonar det kulturella sambandet mellan Egypten och Palestina. Det man här oftast har pekat på är skriften, men här är Quack tveksam. Visserligen finns det likheter mellan en del nordvästsemitiska tecken och motsvarande hieroglyftecken, men man får inte glömma att det finns flera hundra hieroglyftecken. Man skulle kunna hitta likheter med de flesta skrivtecken utan att det därför finns något genetiskt samband. Quack menar att det finns andra likheter som är viktigare, som att båda skriftsystemen är ovokaliserade och bygger på konsonantiska rötter, samt att den förhärskande skrivriktningen i båda skriftsystemen går från höger till vänster. Intressant är också att man i Palestina har funnit många mindre objekt, som sigill och amuletter, av egyptisk härkomst. Vi kan tänka oss, att även om lokalbefolkningen i Palestina inte kunde läsa egyptiska så kunde de troligtvis känna igen vissa tecken som "god", "liv" eller "skydd". Att det under senbronsåldern också fanns de som kunde läsa den kursiva hieratiska egyptiska skriften beläggs dock av att man i södra Palestina funnit en hel del affärshandlingar i form av ostraka med sådan skrift. Här kan också noteras att det långt senare, på ostraka från Arad och Samaria, används egyptiska siffertecken. Också när det gäller skrivmaterialet syns en egyptisk påverkan, Papyrus från Egypten exporterades åt olika håll och inte minst till Palestina. Ett kuriosum är att Quack konstaterar att den bokrulle som kungen enligt Jer 36:23 bit för bit kastade på kolpannan måste ha varit av papyrus, hade den varit av skinn hade rökutvecklingen blivit för stor när nu kungen, som det står, befann sig i vinterhuset. Också ordet för "bläck", hebr. *diw*, som används i samband med samma bokrulle härrör från ett egyptiskt ord. Quack går också in på frågan i vilken mån alla artefakter är att betrakta som medier. Sigill kan vara medier i det att de förutom sin funktion att märka ett föremål också genom sin bild och text har ett budskap. Men hur är det med amuletter eller votivgåvor, som egentligen inte var avsedda för

mänsklig kommunikation utan snarare för kommunikation med den gudomliga världen.

Sammanfattningsvis innehåller denna volym ett antal mycket intressanta bidrag om olika typer av artefakter från det antika Palestina. Det säger sig självt att det här bara gått att ge korta brottstycken från vart och ett av dessa. Sedan måste det också tillägas att en del av författarna verkar blivit så uppslukade av att förmedla sin egen forskning att kopplingen till volymens huvudtema och de inledningsvis ställda frågorna blir ganska svag, men ett genomgående drag hos de flesta verkar vara, att om ett föremål skall kallas medium måste det ha tillkommit med en avsikt att förmedla ett budskap från människa till människa.

Stig Norin, Uppsala Universitet

SARA M. KOENIG

Bathsheba Survives

Studies on Personalities of the Old Testament, Columbia, SA: University of South Carolina, 2018, inbunden, xii + 180 sidor, 271 kr, ISBN: 978-1-61117-913-2

För den som är intresserad av hur en bibelperson kan få ett självständigt liv utanför Bibelns ramar är Koenigs lättillgängliga, välskrivna och attraktiva bok väl värd sitt pris. Koenig ger oss en välstrukturerad genomgång av Batseba så som hon förekommer i Bibeln och dess senare tolkningshistoria.

Koenig börjar sin diskussion med en koncis introduktion som beskriver behovet av bibeltolkning. Bibelberättelser karakteriseras av en avskalad stil och väsentliga tvetydigheter, där läsaren själv kan – och i vissa fall även *måste* – läsa in sina egna föreställningar för att överhuvudtaget kunna förstå vad som försiggår. Koenig samtalat med ett gott urval av forskare (bland andra Timothy Beal and Brendan Breed) som diskuterar metod – hur bör vi som exegeter och receptionshistoriker förhålla oss till texternas skiftande betydelse?

I kapitel 1 diskuterar Koenig de få bibeltexter (2 Sam 11–12; 1 Kung 1–2) där Batseba förekommer och framhäver deras ambiguitet. I 2 Sam 11 kan Batseba tolkas antingen som ett offer eller som en förföreska.